

Петро ШКРАБ'ЮК

доктор історичних наук

старший науковий співробітник відділу української літератури

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3379-7883>

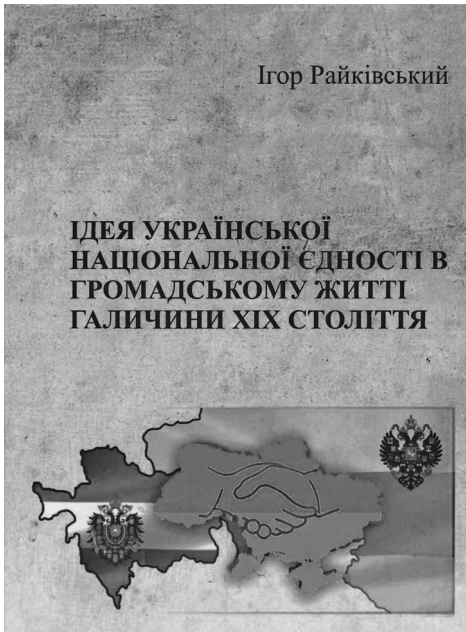
e-mail: petrotus@gmail.com

**[Рец.]: ПРО «СИНДРОМ СПЛЯЧОЇ КРАСУНІ» У
ПАРАДИГМІ НАЦІЇ ТА СОБОРНОСТІ**

**[на кн.]: І. Райківський. Ідея української національної єдності
в громадському житті Галичини ХІХ століття /**

**Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського нац. ун-ту
ім. Василя Стефаника, 2012. 932 с. + 16 с. іл.**

Проблема національної єдності актуальна завжди. Особливо в Україні. Антитеза єднанню – незгода, розбрат, руїна. Як писав великий гетьман Іван Мазепа, «через незгоду всі пропали, самі себе звоювали». Не випадково українці так люблять співати: «Боже, нам єдність подай!». (Прикметно, що просять Бога, а



не надіються на самих себе, тобто часто-густо перекладають проблему на Всевишнього, а не прагнуть вирішити її самі, тоді як Господь допомагає якраз таким – енергійним, мислячим, безкомпромісним...).

З цього погляду наукова праця Ігоря Райківського викликає зацікавлення, а то й подивування. Уже сам її обсяг, а також фактологічна насиченість, переконлива аргументація свідчать як про злободенність дослідження, так і про ерудицію, всебічне знання матеріалу, а разом уміння його подати. Якщо говорити конкретніше, то насамперед відзначу добре продуману структуру роботи, яка охоплює всі аспекти теми в її національному часопросторі; сама ж тема виходить за межі Галичини, обрамлюючи всю Україну.

Щоправда, зазначає І. Райківський (опираючись здебільшого на інших дослідників), «концептуальне визначення соборності до сьогодні залишається досить розпливчастим. Існує дефіцит цілісних узагальнюючих досліджень, побудованих на системному аналізі всіх складових поняття “соборність”...» (С. 10). Я ж особисто вважаю, що поняття «соборність» має два виміри: територіально-політичний (державницький) і духовно-культурний; цю двочленність ціхує історико-правова тяглість, або континуїтет. Зазначу також, що визначення «соборність» має стати складовою Української національної ідеї – як *Незалежність* і *Релігійність* (ширше – *Віра*). Тобто Незалежність, Соборність, Віра.

Друге, що вражає у роботі, – широка джерельна база й історіографія. Передусім – архіви. Опріч Львова та Києва, опрацьовано відповідні архіви у Варшаві, Кракові, Перемишлі, Москві й ін. – майже 380 фондів, справ та одиниць зберігання. Автор щедро використав також наукові, публіцистичні й художні твори діячів ХІХ – початку ХХ ст., епістолярну спадщину і періодику досліджуваного періоду, мемуарну літературу тощо. Сукупно Список використаних джерел і літератури складає близько 2 000 назв українською, російською, польською та деякими іншими мовами. Не знаю, чи хтось з істориків в Івано-Франківську, Львові та й взагалі в Україні так широко і глибоко обізнаний із цією проблематикою та її інтерпретацією, як І. Райківський. Це свідчить про його сумлінність і відповідальність як дослідника.

Сподіваюсь, цей список у майбутньому доповнить ще одна цінна книжка, про яку І. Райківський не знав і, мабуть, не міг знати, бо вона вийшла ще 1960 р. і не в Україні, а в Торонто (в нас не перевидавалася, до мене потрапила випадково). Це – спогади о. Олексія Заклинського «Записки пароха Старих Богородчан».

Олексій Заклинський – до речі, уродженець с. Озеряни Товмацького повіту – досить детально описав події 1848 р., зокрема постання Головної Руської Ради (ГРР), одним із творців, до того ж чільним, якої він був. Коли поляки намагалися забалотувати заснування ГРР, то семінарист Заклинський як знавець історії і права (перед тим навчався у Віденському університеті), за згодою обох сторін, вступив у диспут із польським адвокатом і переміг, на фактах довівши окремішність і галицьких русинів, і їхньої мови, і Церкви.

Заклинський детально описав також перебіг революційних подій у Відні, склад русинів-українців у першому парламенті, оскільки був їхнім перекладачем. Тому-то його спогади унікальні, тим більше для І. Райківського, який «Весні народів» 1848–1849 рр. у контексті формування проукраїнської концепції національної ідентичності присвятив цілий третій розділ. А це майже 80 сторінок.

Але повернуся до розділу першого – до параграфу «Концептуальні засади українського “національного відродження” (націотворення) ХІХ століття». Спершу незрозуміло, чому фразу «національне відродження» автор бере в лапки – мовби сумнівається в її правосильності, а також чому поряд (як синонім) ставить поняття «націотворення», хоча це, як побачимо далі, поняття не зовсім тотожні.

Суть такого тлумачення розкрито згодом. І. Райківський найперше аналізує дві концепції національного руху: *примордіалістську*, себто «прадавню», «одвічну», та *модерністську*. Аналітики першої – Михайло Грушевський, Дмитро Дорошенко, Іван Крип'якевич та чимало інших видатних істориків – фіксують історичне буття українського народу від часів його формування (за Грушевським – це IV ст.) – і

аж до нових часів. Так, були періоди поневолення, політичного занепаду, народ мовби засинав, а потім пробуджувався – і наставало *національне відродження*. Покликаючись на Григорія Касьянова, Ігор Райківський стверджує, що це явище одержало вдалу назву – «синдром сплячої красуні» (С. 144).

Натомість адепти модерністської теорії, зокрема і Г. Касьянов, протиставляють «сплячій красуні», тобто національному пробудженню (відродженню), ідею *націотворення*, яке розпочалося в їхньому розумінні дуже пізно – фактично в XIX ст., цим самим, по суті, заперечуючи попередні етапи екзистенції українського народу й нації. Серед прихильників модерністської версії націотворення – Іван-Павло Химка, Роман Шпорлюк, Пол-Роберт Магочій (Paul Robert Magocsi) та ін., серед них і багато сучасних львівських авторів: Ярослав Грицак, Мар'ян Мудрий, Олег Турій та ін.

Ігор Райківський, намагаючись бути об'єктивним, а то й безстороннім, навіть низку їхніх тверджень. Скажімо, канадський історик Іван-Павло Химка вважає, що (за Ігорем Райківським) «нація виникла завдяки впливу передусім суб'єктивного чинника, діяльності “будителів”, що використали звичайну народну культуру для створення національних атрибутів, свідомого виконання проекту кодифікації національної мови та історії» (С. 49). Отже, за І.-П. Химкою, української нації як такої не було – її взяли і створили «будителі». Чи це не нагадує твердження, що галицьких русинів вигадав губернатор Франц Стадіон (Franz Stadion) у 1848 р.; що галицькі українці в баченні московських шовіністів – це австро-німецька інтрига... Та якщо бути точним, то будителі націю не створюють, а будять, тим-то вони й будителі.

Другий приклад – Р. Шпорлюк. Він, зазначає І. Райківський, «поклав в основу аналітичної схеми українського руху XIX – початку XX ст. модерністський підхід» (С. 51). Себто «підтримав ідею західних дослідників про націю як “уявлену спільноту”, що утворилася завдяки діяльності національної еліти». Ознаки української, як і будь-якої іншої європейської нації, не були заданими наперед, а з'явилися внаслідок раціональної діяльності інтелігенції» (С. 51). Ще цитата з монографії І. Райківського, який покликається на праці сучасних істориків-модерністів, схильних уважати, що головні «національні характеристики – мова, історична пам'ять, територія проживання, народні традиції – не були заданими наперед, а *конструювалися* самими національними діячами в модерну добу» (С. 146).

До речі, саме над таким «конструктивізмом» – винайденням «нації» карпаторусинів – уже чимало літ трудиться канадський історик П.-Р. Магочій, якому теж не одну сторінку присвятив автор рецензованої монографії. А про Пола-Роберта Магочія неодноразово писали свого часу як про агента КГБ (Комитет государственной безопасности [КДБ (Комітету державної безпеки) – *Ред.*]; зосібно авторитетний дослідник Юрій Луцький в Канаді¹.

Для мене особисто в цьому теж цінність праці І. Райківського – в огляді широкої панорами праць новочасних істориків-модерністів, хоча здебільшого автор не йде далі від констатації, рідко виявляє власне ставлення, проте, на мій погляд, занадто щедро цитує авторів-«модерністів». В одному місці він сам відкрито підпадає під їхній вплив. «Водночас, – пише І. Райківський, – можна погодитися з думкою “модерністської” школи, яка виступає проти некритичного використання

¹ Луцький Ю. Роки сподівань і втрат: Щоденникові записи 1986–1999 років. Львів: ВНТЛ-Класика, 2004. С. 445.

терміну “національне відродження”, більш влучно було б сказати “період націотворення”» (С. 145). Проте далі автор з допомогою Івана Лисяка-Рудницького намагається примирити обидві концепції: примордіалістську і модерну.

«Під “народом”, – означає І. Лисяк-Рудницький, – слід розуміти одиницю етнічну, під “нацією” – одиницю політичну»². Тож якщо формування українського етносу було в основному завершено в середині першого тисячоліття н. е. (це його перша фаза), то друга фаза – творення нації – почалася пізніше. «Початків формування української нації, – пише видатний історик, – треба шукати щойно в Київській Русі (чи, точніше, в період розпаду Київської держави), себто небагато століть після сформування українського народного (етнічного) колективу. Але нація, що викристалізувалася в Галицько-Волинському Королівстві та Великому Князівстві Литовському, загибає після Люблінської унії. Вдруге бачимо це явище в нашій історії на переломі 18 та 19 століть після ліквідації решток автономних установ козацької України»³.

Так, висноває І. Лисяк-Рудницький, «українська нація вже двічі вмирала й двічі відроджувалася наново»⁴. Отже, *відроджувалася*, а не створювалася наново... Далі вчений вказує на три фази української національної історії: княжофеодальну, козацьку і модерну. Словом, модерний розвій нації не заперечує два попередні періоди, а логічно – і вже на вищому рівні – продовжує їх.

Таке логічне та природне бачення української історії цілком узгоджується з поглядами І. Райківського. Подальші розділи його праці, всі параграфи підтверджують цю позицію. У ній він утвердив себе і як проникливий історик, і як етнолог, літературознавець, релігієзнавець, зрештою – і як політолог. У його особі наша наука має дослідника широкого діапазону, який не замикається на одній проблемі чи темі, а осмислює та залучає для її вирішення дані суміжних наук.

Щодо принципів зауважень, то їх практично немає. А якщо деякі і є, то вони риторичні, які аж ніяк не впливають на високу оцінку дослідження. Отож виникає запитання: чи варто так розлого цитувати й аналізувати П.-Р. Магочія, цим самим ставлячи заполітизованого професора в коло правдивих неупереджених знавців української історії? Такого типу «конструктори», на мою думку, силкуються підтягти прадавнє коріння нашого етносу-нації, позбавити нас державницької традиції, іти в ногу з усякими ксено- й українофобами. «Проповідувати політичне русинство з катедри українознавства – це підлість, – писав уже названий Ю. Луцький 1996 р. – Але в Канаді академічна свобода все дозволяє, а українська громада, яка давала на це гроші, мовчить»⁵.

Викликає спротив і тенденція серед молодих науковців (а не тільки І. Райківського) вдаватися до визначення «русофіли» замість терміна «москвофіли», що його свого часу використовували Іван Франко, Михайло Павлик, Михайло Лозинський, В'ячеслав Будзиновський, Микола Андрусак та й інші автори. Зрештою, і сучасний дослідник Олексій Сухий назвав свою монографію промовисто – «Від русофільства до *москвофільства*», бо ці галичани еволюціонували від мовно-літературних

² Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Київ: Основа, 1994. Т. 1. С. 11.

³ Там само. С. 18.

⁴ Там само. С. 18.

⁵ Ю. Луцький. Роки сподівань і втрат. С. 360.

зацікавлень російською культурою та нібито спільним історичним минулим до повної негації українства й остаточного ототожнення себе з росіянами.

Термін «русофіли» пом'якшує (а частково й виправдовує) політичну орієнтацію цієї групи колишніх русинів, які зреклися своєї національності та стали п'ятою московською колоною в Галичині. Аналогія – вживання назви *КДБ, кадебіст*, що в українському виконанні теж пом'якшує зловісне звучання цієї контори. Навіщо переклад, коли ця структура неукраїнська? Адже ніхто не перекладає *гестано, сигуранца, моссад*...

Вважаю також, що не варто послуговуватися спотвореною в радянський час назвою «Кирило-Мефодіївське товариство», коли це – *братство*: Кирило-Мефодіївське братство! Товариство по-російськи – товарищество.

Тому-то хочеться побажати дослідникові й надалі принциповості, динамічності, тим паче, що його наукова праця відрізняється від багатьох аналогічних своєю ґрунтовністю, актуальністю, самостійністю; вона – значний внесок в українську історіографію, має не лише теоретичне, а й передовсім практичне значення, бо спростовує міфи про відсутність у галицьких та наддніпрянських українців соборницької і державницької традиції, національного єднання, застерігає від згубного розбрату та взаємопоборювання.

REFERENCES

- Lutskyi, Yu. (2004). *Roky spodivan i vtrrat: Shchodennykovi zapysy 1986–1999 rokiv*. Lviv: VNTL-Klasyka [in Ukrainian].
- Lysiak-Rudnytskyi, I. (1994). *Istorychni ese* (Vol. 1). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].